

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра цивільного процесу

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Матеріали науково-практичної конференції,
присвяченої 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу

(м. Харків, 20–21 жовтня 2016 року)

За загальною редакцією професора К. В. Гусарова

Харків
«Право»
2016

УДК 347.9
ББК 67.310я431
Ц85

Ц85 **Цивільний процес на зламі століть : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20–21 жовт. 2016 р.) / за заг. ред. К. В. Гусарова. – Х. : Право, 2016. – 164 с.**

ISBN 978-966-937-089-1

Тези доповідей учасників конференції присвячені 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яка почала функціонувати як самостійний науковий підрозділ вищого навчального закладу 1 вересня 1966 р. на виконання наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР № 262 від 27 квітня 1966 р. За півстолітню діяльність науковий колектив кафедри здійснив вагомий внесок у розвиток науки цивільного процесуального права як на теренах України, так і за її межами, брав активну участь у вдосконаленні цивільного процесуального законодавства, тим самим затвердивши свій науковий та професійно-практичний авторитет як впливової процесуальної цивілістичної наукової школи.

Для науковців, викладачів, студентів юридичних ВНЗ і всіх, хто цікавиться питаннями цивільного процесу.

УДК 347.9
ББК 67.310я431

ISBN 978-966-937-089-1

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

5. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; [за заг. ред. С. Я. Фурси]. – К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2006. – Т. 1. – 368 с.
6. Правила адвокатської етики : схвал. Вищ. кваліфікац. коміс. адвокатури при Каб. Міністрів України 1 жовт. 1999 р., Протокол № 6/VI // Юрид. вісн. України. – 1999. – 24 лип. (№ 46).
7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747 – IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 35/36, № 37. – Ст. 446.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651 – VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 9/10, № 11/12, № 13. – Ст. 88.
9. Архів місцевого суду Гуляйпільського району Запорізької області за 2009 р.
10. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
11. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460 – VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.

Радченко П. І.,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

1. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII ст. 124, в якій зазначалось, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі, більш конкретизована. У новій редакції цієї статті зазначається, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. Тобто предметом судового розгляду будь-якого виду цивілістичного судочинства є юридичний спір.

Проблема розмежування різних видів судової юрисдикції вважається найскладнішою серед тих, що обумовлені запровадженням нових ЦПК та КАС. При цьому причиною такого стану називають недосконалість законодавчого визначення перш за все предмета адміністративної юрисдикції. Вирішення цієї проблеми має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки правильність визначення справ, що розглядаються за правилами певного виду судочинства, безпосередньо пов'язана з реалізацією права кожного громадянина на доступ до правосуддя.

2. Спір про право є базовим поняттям будь-якого юрисдикційного процесу. Спір потрібно розрізняти як допроцесуальне і процесуальне явище. Спір до процесу означає перешкоду, опір, перепону здійснення права або таку поведінку, яка створює невпевненість, невизначеність у праві. Спір у суді (судовий спір) – продовження і проявлення до процесуального спору. Звернення в суд особи, яка знаходиться в допроцесуальному спорі з іншою особою, – це її реакція на неможливість врегулювати спір несудовими засобами. Звернення в суд із позовом, таким чином, є використанням позивачем у спорі, який виник до суду, нового засобу впливу на відповідача. У судовому ж процесі відбувається подальший розвиток спору, перехід його на юридично

новий – процесуальний рівень. Сам факт звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права є не що інше, як спір про право, який закінчується з моменту набрання рішенням законної сили.

3. При вирішенні питання щодо юрисдикції цивільних судів необхідно враховувати характер спору про право, який є предметом розгляду у господарських і адміністративних судах. Так, згідно зі ст. 12 ГПК України юрисдикція господарських судів поширюється на: 1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав; 2) справи про банкрутство; 3) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції; 4) справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів; 5) справи у спорах щодо обліку на цінні папери; 6) справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесені до компетенції судів; 7) справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів, укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України; 8) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до порушення справи про банкрутство.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму.

Адміністративні суди розглядають публічно-правові спори, зокрема: 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктами владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; 2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; 3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; 4) спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; 5) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України; 6) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

4. Викликає певні ускладнення питання щодо розмежування юрисдикцій адміністративного та господарського суду щодо розгляду договірних спорів за участю держави.

Порівняння адміністративного договору з господарськими договорами за участю держави дає підстави стверджувати, що останні мають інший об'єкт й іншу мету. Державні контракти, концесійні договори, договори оренди та інші договори в сфері державного господарювання опосередковують не управлінські відносини між органом держави та суб'єктом господарювання, а господарську діяльність з виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру. Договори у сфері державного господарювання не породжують для сторін прав та обов'язків адміністративного характеру.

У зв'язку з цим адміністративними договорами слід вважати такі договори, у яких його об'єктом є дії управлінського характеру і які породжують для сторін права та обов'язки, тобто права та обов'язки сторін у таких договорах повинні впливати із владних управлінських функцій. Ці договори містять правила поведінки не тільки і не стільки безпосередніх учасників договору, скільки інших колективних і індивідуальних суб'єктів. Він передбачає існування певної формальної процедури укладання, офіційне оприлюднення і їх виконання, а також неможливість в односторонньому порядку зміни або відмови від виконання договірних умов (форс-мажорні норми тут не застосовуються).

Правовою базою адміністративних (нормативних) договорів є Конституція і чинне законодавство України. Ці договори виконують функцію заповнення прогалин у праві, доповнюючи і конкретизуючи чинне законодавство, де однією зі сторін виступає орган державної влади, при цьому чим більш високе місце в управлінській ієрархії посідає державний контрагент, тим вищою є юридична сила договору.

Виходячи з того, що адміністративні договори можливі у сфері публічного права, якій притаманний дозвільний спосіб правового регулювання (дозволено лише те, що прямо передбачено) юрисдикція адміністративних судів, на наш погляд, поширюється на спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів, які передбачені чинним законодавством (наприклад, відповідно до ч. 7 ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти). Всі інші спори, у яких бере участь суб'єкт владних повноважень, повинні розглядатися судами в порядку цивільного чи господарського судочинства.

5. Наявність спору про право, а також його характер не дозволяє повною мірою розподілити судові справи між цивільними, господарськими й адміністративними судами. При вирішенні цього питання слід мати на увазі і суб'єктний склад спірних правовідносин як додатковий критерій розмежування юрисдикції судів. Так, у ст. 3 КАС України визначено, що справи адміністративної юрисдикції – це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. Як видно із цього нормативного припису, предметом розгляду адміністративного суду є спори, що впливають із владних управлінських функцій суб'єктів владних повноважень. Такий критерій зазначений і в ГПК України. У ст. 1 цього Кодексу передбачено, що підприємства, установи, організації (у тому числі іноземні), громадяни, які здійсню-

ють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду за захистом порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів.

Щодо повноважень судів цивільної юрисдикції, то такий критерій, як суб'єктний склад спірних правовідносин, у статті відсутній. Але, виходячи із системного тлумачення норм, які визначають юрисдикцію спеціалізованих судів, можна зробити висновок, що за правилами цивільного судочинства розглядаються справи по спорах, що виникають з тих матеріальних правовідносин, якщо хоча б однією із сторін у спорі, як правило, є фізична особа. Загальне правило щодо розгляду судами правових спорів у порядку цивільного судочинства є пріоритетним і воно сформульовано в ч. 1 ст. 15 ЦПК України: в порядку цивільного судочинства розглядаються справи, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Література

1. Комаров В. В. К проблеме о конституционных основаниях гражданского судопроизводства / В. В. Комаров // Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса и исполнительного судопроизводства: Теория и практика. – Краснодар ; СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 1–108.
2. Комаров В. Новелізація цивільного процесуального законодавства та засади нового Цивільного процесуального кодексу України / В. Комаров // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х., 2003. – № 2 (33) – № 3 (34). – С. 467–482.
3. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур / В. В. Комаров // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – С. 542–573.

Романова О. Н.,

доцент Белорусского государственного университета

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОДСУДНОСТИ

1. В учебной и научной литературе под международной подсудностью (далее – МП) обычно понимают: *разграничение* компетенции между судами различных государств в отношении дел с участием иностранного элемента; *компетенцию* судов определенного государства по рассмотрению и разрешению дел, осложненных иностранным элементом. При этом некоторые авторы принципиальной разницы в приведенных выше определениях не видят. Между тем она, безусловно, существует. Употребление термина «разграничение» означает признание за институтом МП функции, которая присуща ему далеко не во всех случаях. Функция разграничения компетенции (распределения дел между судами разных государств) имеет место только в случае наличия такого источника правового регулирования, как междуна-